14 Romantika a raný biedermeier

Fáze romantiky

V novějších přehledech dějin rakouské literatury nefigurují výmarská klasika (Weimarer Klassik) ani romantika (Romantik), které jsou standardními součástmi periodizace literárních dějin v Německu, jako samostatné epochy (Kriegleder 2011; Zeyringer/Gollner 2012; naopak Kriegleder 2014). V případě výmarské klasiky je tato absence samozřejmá, v případě romantiky, která má mnoho podob (německá, evropská, patriotická atd.) už méně. Přihlédneme-li navíc k dějinám české literatury, zdá se smysluplné i v případě literatury celých českých zemí pracovat s romantickou fází literárních dějin (srov. kap. IV.12). Dále je třeba zohlednit časté překrývání a prolínání mezi romantikou a biedermeierem, a to jak v rovině tematické, tak i v rovině autorské.

Období zhruba mezi lety 1800 a 1820/25 představuje přechodnou fázi mezi *ancien régime* a vznikající měšťanskou společností, která se vyznačuje vlastními integrativními i dezintegrativními tendencemi. Z mocensko-politického i státoprávního hlediska této epoše dominovala Francouzská revoluce, která měla obrovský vliv na sekulární společnost a představovala zásadní faktor ve vývoji politické situace i běžné životní zkušenosti mezi lety 1789 a 1815. V této době došlo také k politické restrukturalizaci střední Evropy v důsledku expanze napoleonské Francie. V průběhu několika let, počínaje *Hlavním usnesením mimořádné říšské deputace* (1803), přes porážku v bitvě u Slavkova (1805) až po založení Rýnského spolku (1806), zanikla pravomoc Habsburků nad zeměmi Svaté říše římské, potvrzená zrušením římské císařské hodnosti a koruny v roce 1806. Zanikla tím Svatá říše římská národa německého a s ní i rámec politického uspořádání existující po téměř tisíc let. Současně bylo vytvořeno Rakouské císařství (1804).

Toto přechodné období lze z hlediska dějin myšlení charakterizovat jako doznívající osvícenství, resp. josefinismus, ale také jako jeho revizi z restaurativních pozic. Osvícenské myšlenky a jejich univerzální ideály byly stále častěji napadány a nahrazovány národními identifikacemi a exkluzí. Nejvýznamnější politici této doby, třeba Clemens von Metternich a Friedrich von Gentz, ale také představitelé romantiky jako např. Friedrich Schlegel, striktně odmítali modely ‚mechanistické' politické reprezentace ve smyslu liberálního parlamentarismu. Restaurativní politika se v Rakousku projevovala také přísnou cenzurní a represivní praxí, vyjádřenou programově v Karlovarských usneseních (1819) nebo prakticky při procesu zbavování Bernarda Bolzana jeho učitelského a církevního úřadu v prosinci 1819 (Winter 1935 a 1944). Cenzura měla výhrady i k tak ‚státotvornému' dramatu, jako byla Grillparzerova tragédie *König Ottokars Glück und Ende* (1825; č. *Sláva a pád krále Otakara*, 2019) a několik let bránila jeho uvedení. Karlovarská usnesení se pokoušela nejen o usměrnění politické veřejnosti, ale i liberálního (josefínského) úřednictva (srov. kap. IV.13). Proti restaurativním postojům se stavěly liberální snahy o konstitucionalismus, svobodu vyjadřování a shromažďování. Tím se etabloval základní konflikt mezi legistimisticko-absolutistickým principem na jedné a měšťansko-liberálním principem na druhé straně (Höhne 2014, 11–12).

Romantika v Rakousku

Podíl Rakouska na romantické literatuře je předmětem sporů. Ačkoli „většina jejích reprezentantů […] dříve či později přesídlila do Vídně, někteří se zde i usadili a byli veřejně činní“ (Kriegleder 2014, 477), považovala se romantika dlouho především za severo- a středoněmecký fenomén. To, že např. Joseph von Eichendorff napsal část svého pozdního díla během pobytů v severomoravské obci Sedlnice na panském dvoře, který roku 1849 zdědil po svém bratrovi, na tomto vnímání nic nezměnilo, což je způsobeno také tím, že Eichendorffovy skici a rukopisy byly objeveny teprve ve 20. letech 20. století (Bönisch 1983).

„Příchod romantiků do Vídně“ (Wagner 1908, 322; Seidler 1982, 95–97) souvisí s Napoleonovým vítězným tažením Evropou. Začal kratšími pobyty Adama Müllera (1805) a Zachariase Wernera (1807); od března 1808 přednášel August Wilhelm Schlegel ve Vídni o estetickém a poetologickém programu romantiky (*Über dramatische Kunst und Literatur*, O dramatickém umění a literatuře). Tím začala ústřední vývojová fáze rakouské romantiky, resp. romantiky v Rakousku, spojená s působením Friedricha Schlegela, Ludwiga Tiecka a Clemense Brentana. Ta končí vídeňským kongresem v roce 1815, jehož se zúčastnili také Jacob Grimm a Wilhelm von Humboldt. Z kulturněhistorické perspektivy je však přesnější rozšířit období působení romantiky ve Vídni na roky 1802–26, která označují začátek činnosti Friedricha Gentze (pozdějšího Metternichova důvěrníka a rádce) v rakouské politice, resp. odchod Friedricha Schlegela z rakouské státní služby. (Aktivity pozdější katolické romantiky, např. okruhu vycházejícího z činnosti sv. Klemense Marii Hofbauera, zde nezohledňujeme.) Vídeňská recepce romantické literatury ovšem začala už v době rané, jenské romantiky a pokračovala i během heidelberské romantiky v prvním desetiletí 19. století. Jedním z jejích důsledků bylo i to, že Schlegel, známý jako autor raně romantického milostného románu *Lucinde* (Lucinda, 1799), zklamal při svém veřejném vystoupení ve Vídni místní očekávání, což dobře ilustruje příklon dříve avantgardní romantiky ke konzervativismu. Ten se plně projevil právě ve Vídni a lze ho popsat jako podprahovou „ztrátu“ (Aspalter/Tatner 2006) či jako vědomou „rezignaci“ (Schöning 2002) na romantickou ironii.

Postoj reprezentantů pozdně osvícenského josefinismu, např. Franze Grillparzera a Josepha Schreyvogela, vůči – po konverzi – sice katolickým, ale v německém protestantismu socializovaným romantikům byl převážně skeptický. Nesdíleli mj. jejich okázalý katolický mysticismus, který podrýval teprve nedávno zavedenou svobodu vyznání, ani jejich restaurativní vnímání dějin, které formuloval např. F. Schlegel ve svých přednáškách *Über die neuere Geschichte* (O novějších dějinách, 1810) a *Über Geschichte der alten und neuen Literatur* (O dějinách staré a nové literatury, 1812). Schlegel, který koncipoval jazyk a společný původ jako ‚pevný a trvalý svazek‘, se ve Vídni stal ústřední postavou romantického nacionalismu. Jeho literární polemiky se odehrávaly na stránkách časopisů, přičemž hlavní „narativní strategii boje proti romantice, vnímané jako cizí, německé“ (Aspalter/Tanter 2006, 73) tvořila především satira. V časopise *Prometheus* (1808–09) na straně romantiků, stejně jako v časopisech *Sonntagsblatt* (vydávaného v letech 1807–14 Schreyvogelem pod pseudonymem Thomas West) nebo *Annalen der Literatur und Kunst* (1802–12) na straně jejich odpůrců vystupují obě pozice

ostřeji než v antologiích a almanaších, v nichž (umírnění) zástupci obou táborů často nacházeli společnou řeč. Rozporuplný vztah vídeňského kulturního života k romantikům (Pichler 1844), krátkodobá a nepříliš původní literární produkce ‚romantiků' rakouského původu (Kriegleder 2014, 483–485) ani „Brentanovy naprosto neúspěšné vídeňské pokusy" (Pravida 2013, 10) však nemohly zamezit tomu, aby rakouskou literaturu také nenapadl romantický „virus" (Aspalter/Tantner 2006, 120). Jeho nejzjevnějšími příklady jsou mj. Grillparzerova tragédie *Die Ahnfrau* (1817; č. *Pramáti*, 1824) nebo přírodní lyrika Nikolause Lenaua. Recepci romantických koncepcí a motivů lze – především v regionech – doložit v průběhu celého dlouhého 19. století, a jako typ kulturněpolitického myšlení se romantické ideje uplatnily také v rámci meziválečně tzv. konzervativní revoluce (Zach 1925; Hofmannsthal 1927).

České země na začátku 19. století

Rudolf Wolkan patrně přehání, tvrdí-li, že „romantika plně rozkvetla i v Čechách" (Wolkan 1925, 57). Především je třeba konstatovat, že navzdory závažným politickým a společenským změnám během napoleonské éry zde nadále silně působí osvícenské chápání člověka a světa (Zeman 1996, 303n; 2014, 386; Bietak 1931). Nositeli josefínského myšlení a osvícenské estetiky byli především univerzitní profesoři, především z kateder filozofie a estetiky (srov. kap. III.11.1). Značný vliv měly zejména přednášky Bernarda Bolzana, v nichž se věnoval zejména vývoji biblické exegeze, ale i otázkám výchovy. Bolzano se především snažil vysvětlit svůj koncept „nejvyššího mravního zákona" a uplatnit jej při řešení konkrétních otázek. Bolzanův mravní zákon lze chápat jako utilitaristický morální princip: „Jednej vždy tak, jak to vyžaduje obecný ideál nebo dobro celku" (cit. dle Morscher/Strasser 2007, 18).

Dalšími literárními konstantami zůstává závislost korunních zemí na Vídni, v případě Čech také závislost na Sasku díky vlivu vůdčích postav pozdního osvícenství a sentimentalismu Friedricha Gottlieba Klopstocka, Gottholda Ephraima Lessinga a Christana F. Gellerta, a interakce s českou literaturou (k tomu Sauer 1898, 500; srov. také Schamschula 1973 a Seidler 1982).

Výrazem této ‚zemské' interakce je časopis *Der böhmische Wandersmann*, resp. *Český pautnjk* (1801–02), jejž vydával v německé i české verzi Joseph Georg Meinert a který zpravoval o „všem užitečném, co se ve světě říká a dělá a má vztah k Čechám" (Meinert 1801, 1). „Poutník" na svých cestách vede rozhovory o kultuře a hospodářství, které mají čtenáře „vést k úctě vůči své české vlasti" (Lemberg 1932, 109). Také pokračovatel *Poutníka*, čtvrtletník *Libussa* (1802–04), se snažil „zachytit a povznést současnou kulturu v Čechách" (Meinert 1802, IV). Odkaz na pověsti z českého dávnověku, který časopis nese v titulu, sloužil jako nabídka k identifikaci přesahující rámec jazykově vymezeného národa. Hned v prvním čísle časopisu *Libussa* v roce 1802 vyšlo také přebásnění pověsti o knížeti Krokovi podle Kosmovy kroniky.

Praha 1809

Po porážce v bitvě u Jeny a Auerstedtu (1806) se Praha stala, byť jen nakrátko, skutečným centrem romantického hnutí; mnoho romantických autorů přesídlilo do Čech, které nebyly obsazeny Napoleonem, mj. Achim von Arnim, Clemens Brentano,

Heinrich von Kleist, Theodor Körner, Friedrich Carl von Savigny, Karl August Varnhagen a Rahel Varnhagenová (von Ense). Transfer romantického myšlení a psaní tedy neprobíhal jen prostřednictvím Vídně. Praha se stala „útočištěm před francouzskou mocí" (Wostry 1914, 7) a už od roku 1807 byla významně ovlivněna uprchlíky z německých zemí (Weiss 1984, 207).

V atmosféře hrozícího obnovení války proti Napoleonovi už na začátku léta 1808 sílil politický náboj kultury, který se projevoval mj. okázalými inscenacemi vlasteneckých her zaměřených na nábor vojáků (Vlnas 2000). Inspirací tohoto nového patriotismu byla úspěšná povstání ve Španělsku, jejich proklamace, manifesty a letáky doslova zaplavily Evropu. Válka proti napoleonské Francii už nebyla vnímána jako tradiční ‚kabinetní válka', ale jako výraz nesmiřitelného protikladu mezi dvěma politickými systémy, resp. národy (Ernstberger 1963). Noviny *Prager Oberpostamtszeitung* se 20. února 1809 dovolávaly rakouského patriotismu, v dubnu vzýval pražský nejvyšší purkrabí Joseph von Wallis tradiční lásku k vlasti:

> „Čechy! Uvážlivost, odhodlanost, vytříbený smysl pro vše velké a dobré, skutečná láska k vlasti, neústupnost byly vlastnosti, na něž právem kladli důraz naši předkové. I nám jsou tyto přednosti vlastní, i v našich žilách bije hrdinství našich předků, které nikdy nezeslábllo […]" (Wallis 1809, 201).

První vítězství nad Napoleonem u Aspern v květnu 1809, kterého docílil „přemožitel nepřemožitelného" (Kleist 1990, 440), jak Kleist nazval rakouského arcivévodu Karla (*An den Erzherzog Karl*, 1809), mělo velký vliv na mobilizace sílící nespokojenosti s napoleonským systémem. Wallis zinscenoval 1. června 1809 – samozřejmě předčasně – oslavu vítězství s ohňostroji, salvami a přehlídkami, během níž Kleist předčítal v paláci hraběte Libštejnského z Kolovrat ze své hry *Hermannsschlacht* (Hermannova bitva v Teutoburském lese; Schreiber 2014, 134). Vlasteneckou náladu sdílelo veškeré obyvatelstvo Čech, bez ohledu na jazykovou příslušnost: překrylo se zde národní myšlení s loajalitou k dynastii a rakouským patriotismem (Drabek 1989, 79; k letům 1813–15 Novák 1914).

Značná deziluze se však dostavila se zprávami o porážce u Wagramu 5. a 6. července 1809, klidu zbraní u Znojma 12. července a příměří uzavřeném v Schönbrunnu, které patriotické nadšení roku 1809 demaskovalo jako nesmyslnou iluzi. Tím se prodlužovala politická stagnace Rakouska za vlády Františka I. i Napoleonova hegemonie v Evropě (Höhne 2014, 7).

Ovšem i po Wagramu a Znojmě hrály české země ústřední roli v plánech protinapoleonské opozice. Byli to většinou intelektuálové, kteří vstupovali do služeb politiky, resp. veřejnosti (a později národa), přičemž Praha představovala i nadále centrum jejich publicistické činnosti. Pod vedením Friedricha von Gentze se obdeník *Prager Oberpostamtszeitung* stal hlavní protinapoleonskou platformou, v roce 1813 v Praze vycházela jinak lipská politická a kulturní revue Friedricha Alexandra Brena *Kronos*. Jenský historik Karl Ludwig Woltmann, který v roce 1812 přesídlil do Prahy, vydával své *Deutsche Blätter* v Čechách a v roce 1815 vyšla jeho publikace *Inbegriff der Geschichte Böhmens* (Souhrn českých dějin), z něhož o kultuře a dějinách země významně čerpal

Goethe (srov. kap. VI.37). Gentz, Friedrich Schlegel, Joseph von Hormayr vstoupili do služeb vídeňské státní kanceláře s cílem podporovat rakouský, protinapoleonský státní patriotismus. Schlegel a Hormayr např. distribuovali populární leták *Spanien und Tirol tragen keine fremden Fesseln* (Španělsko a Tyrolsko neponesou cizí pouta; Bäuerle 1809). Díky této publicistické ofenzivě se zdařilo integrovat měšťanskou vrstvu do dobového politického diskurzu, ačkoli rakouská vláda nechala už po bitvě u Wagramu v roce 1810 zničit všechny protinapoleonské tiskoviny, kterých se zmocnila, aby mohla vlnu patriotismu z roku 1809 kanalizovat ve smyslu restaurativní tendence, a zamezit tak vzniku nezávislého veřejného mínění. Clemens Brentano ve své korespondenci z Čech píše o „veletupé pražské cenzuře" (Brentano 1996, 331). O „politických záležitostech se zde neví ani zbla" (351n.), konstatoval v roce 1811. Liberalizace, jak naznačuje už patent o vedení cenzurní činnosti z roku 1810, se neuskutečnila. Jedním z konstantních rysů epochy je tak souboj mezi snahou etablovat veřejnou publicistiku a jejím omezováním cenzurou (srov. kap. IV.15).

Kultura mezi zemským patriotismem a národní romantikou

Postoje v duchu zemského patriotismu byly od konce 18. století rozšířené v aristokratickém prostředí, jehož reprezentanti se jako nositelé politických práv obraceli proti snahám o centralizaci. Hráli také zásadní roli při vzniku vědeckých a kulturních institucí, především v Praze: Hraběcí Nosticovo národní divadlo (1783, od roku 1798 Královské stavovské divadlo), pražská polytechnika (1806), konzervatoř (1811) a muzeum (1818). Díky těmto institucím získaly obory vzdělání a kultury pevnou strukturu, která byla ještě dvojjazyčná a založená na koncepci zemského patriotismu.

Wlastenské Museum, vzniklé na popud zemsky smýšlející šlechty pod vedením hraběte Kašpara Šternberka, představovalo archiv veškerého relevantního vědění o Království českém, vnímaném jako kulturní a historická jednotka. Jeho cílem bylo podporovat vědecké vzdělání a shromažďovat kulturní kapitál pro další generace (Raffler 2007, 244). Šternberk chtěl především podpořit vznik studií o ‚přírodě a umění' a přispět k oživení ‚národního ducha' (127; srov. Schweizer 2004).

Inspirací *Wlastenského Musea* bylo vedle štýrského *Joannea* (1811) rovněž opavské *Oesterreichisch-schlesisches Provinzialmuseum* (Zemské muzeum pro Rakouské Slezsko, 1814, dnes Slezské zemské muzeum), „ku prospěchu školní mládeže a vzdělaného publika" (Raffler 2007, 127) také moravské zemské muzeum (*Francisceum*, Františkovo muzeum, 1817, dnes Moravské zemské muzeum) v Brně, založené z iniciativy prezidenta zemského gubernia, hraběte Antonína Bedřicha Mitrovského, hraběte Huga Františka Salma a hraběte Josefa Auersperga s cílem ‚podporovat národní vzdělání' (Raffler 2007, 247–251). Vedle archivace a kanonizace kulturního vědění o korunní zemi a jeho zprostředkování dalším generacím se muzeum ujalo pedagogických a – v zemském smyslu – identitotvorných úkolů (Hanuš 1921, 1923). Od roku 1827 vydávala *Společnost wlastenského Museum* v redakci Františka Palackého dva časopisy, jeden v němčině a jeden v češtině. Vydávání německého časopisu bylo však již v roce 1832 z důvodu nedostatečného odbytu zastaveno (srov. kap. III.10.3). *Wlastenské Museum* se během doby předbřeznové stalo dvojjazyčnou institucí a v roce 1848 bylo přejmenováno na *České Museum*.

Literatura v českých zemích se vyvíjela ve stejném kulturněhistorickém kontextu jako německá klasika a romantika, lze však mluvit o ‚zpoždění' daném periferní polohou a rozdílnou akcentací různých romantických koncepcí, témat, motivů a topoi. V tomto kulturněpolitickém kontextu můžeme rozeznat specifický vliv českého ‚národního obrození' (srov. kap. III.8.1) na vývoj německé literatury českých zemí. V diskurzu literární estetiky navíc často docházelo k identifikaci romantiky s historickými a mytologickými látkami (Udolph 2014, 39; srov. Smyčka 2019). Tomu odpovídá, že německá literatura z Čech v tomto období čerpala své náměty hlavně z bájného dávnověku (srov. Futtera 2015) a historie českých zemí, což vyplývá zčásti z vývoje konkurenčního vztahu obou národních kolektivů, a zčásti také z historizující tendence celého evropského romantismu, který „recipoval středověk především optikou dobově podmíněných" (Kaben 2001/02, 32) a nadnárodně rozšířených idealizujících představ. České historické náměty tak byly zpracovány řadou autorů, kteří nepocházeli z českých zemí: vedle dramatu Zachariase Wernera *Wanda, Königin der Sarmaten* (Wanda, královna Sarmatů, 1814) a historických dramat Augusta von Kotzebue *Hussiten vor Naumburg* (Husité před Naumburgem, 1803) a *Rudolf von Habsburg und König Ottokar von Böhmen* (Rudolf Habsburský a král Otakar, 1816) je třeba zmínit především drama *Die Gründung Prags* (Založení Prahy, 1814/15) Clemense Brentana a dramata Franze Grillparzera *König Ottokars Glück und Ende* (1825; č. *Sláva a pád krále Otakara*, 2019) a *Libussa* (1848; č. *Libussa*, 1906). Zvláště středověké dějiny Čech a Moravy, a období třicetileté války byly v této době zpracovávány, a to jak česky, tak německy píšícími autory, přičemž rozdílné perspektivy jednotlivých znázornění poukazují na koexistenci různých interpretací. České texty instrumentalizují historické látky od začátku ve smyslu národní ideologie, německé ve smyslu nadnárodních, resp. přednárodních postojů, akcentujících zemský patriotismus a rakouský legitimismus (srov. kap. V.32). Romantičtí autoři přitom vycházeli z populární literatury předromantického období reprezentované autory jako August Gottlieb Meißner, Friedrich Ernst Albrecht, Christian Heinrich Spieß a Johann Nepomuk Komareck.

Clemens Brentatno, který žil v letech 1811–14 v Čechách, zde pracoval mj. na nedokončeném románu *Der schiffbrüchige Galeerensklave vom todten Meer* (Otrok-trosečník z Mrtvého moře, 1811) a vytvořil dramata *Aloys und Imelde* (1811) a zmíněné *Založení Prahy*. Tato Brentanova hra se měla stát součástí plánované trilogie, ale její další dvě části, zamýšlené jako zpracování látky o dívčí válce (Vlasta) a o pokřesťanštění Čech (sv. Ludmila), už Brentano nenapsal. Opíral se především o Hájkovu kroniku (1541, německy poprvé 1596) a pohádku *Libussa* (Libuše, 1782) Johanna Karla Augusta von Musäuse (Sibylle Höhne 2014; Höhne/Höhne 2020). Mýtus o Libuši představuje pohanskou a matriarchální prehistorii, po níž následuje fáze křesťanstvím podloženého patriarchátu. Brentano popisuje přechod od harmonického původního stavu k válce všech proti všem, již nakonec překonává společenský smír. Založení Prahy znamená konec zlatého věku a uvozuje odkouzlení života. Brentanův „romantický fundamentalismus" (Köster 2013, 164) se opírá jak o mytický původ města a inscenovaný konflikt mezi muži a ženami, tak o mocenskou dialektiku podřízenosti a nadřízenosti a historickou genezi i politické formování českého (böhmisch) národa. Do děje navíc vstupují koncepty aristokracie, racionality a přirozeného práva na jedné, a pohanství a křesťanství na druhé straně. Genderové rozdíly zde fungují jako základní princip struktury textu; přechod od

matriarchátu k patriarchátu je znázorněn jako „konec jedné a začátek druhé epochy“. Mytologická konstelace je „zpodstatněna“ do věčného principu, což spolu s „aktualizací mytologického paradigmatu“ umožňuje „pochopit přítomnost a nahlédnout do budoucna“ (Köster 2013, 164).

Především na Moravě se se zájmem setkala legenda o Jaroslavovi, ahistorický příběh o vítězství nad mongolskými, resp. tatarskými vojsky, která ve 13. století vpadla do Evropy a byla poražena u Olomouce (Palacký 2012). Legenda o Jaroslavovi se sice uplatnila především v české literatuře, ale vznikla i německá zpracování, např. od Ignáce Cornovy *Jaroslaw von Sternberg der Sieger der Tatarn* (Jaroslav ze Šternberka, přemožitel Tatarů, 1813) nebo od Franze Michaela von Canavala *Europa's Rettung vor der tartarischen Verwüstung, durch Jaroslaw von Sternberg, vor Olmütz 1241* (Záchrana Evropy před zničením Tatary Jaroslavem ze Šternberka před Olomoucí v roce 1241, 1818). Zájem o historii koreloval s podobně zaměřenými, zčásti i literáty sepsanými studiem o historii Čech, např. Wolfgang Adolf Gerle: *Historischer Bildersaal der Vorzeit Böhmens* (Historická obrazárna dávnověku Čech, 1823/24), Joseph Leonard Knoll: *Mittelpunkte der Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Böhmen und Mähren* (Ústřední body historiografie Čech a Moravy, 1821) a Theodor Brey: *Mähren unter den ersten slawischen Fürsten* (Morava v době prvních slovanských knížat, 1828). Specifické historické vyprávění představují kroniky navazující na kroniku Kosmovu (1119–25), Dalimilovu (1314), na *Historii Bohemica* Eneáše Silvia Piccolominiho (1458; č. 1998) nebo kroniku Hájkovu.

Sbírky pohádek – v romantice velmi rozšířený žánr – sepsali Gerle: *Volksmährchen der Böhmen* (České lidové pohádky, 1819), Karoline von Woltmannová: *Volkssagen der Böhmen* (České lidové pověsti, 1815) a *Neue Volkssagen der Böhmen* (Nové české lidové pověsti, 1821) nebo August Franz Wenzel Griesel: *Mährchen- und Sagenbuch der Böhmen* (Kniha pohádek a lidových příběhů z Čech, 1820; srov. kap. VI.39.1). Wilhelm Marsano napsal libreto k opeře *Der Rübezahl* (1824; č. *Krákonoš*, 1830) Wenzela W. Würfela.

Charakteristickým rysem romantických literatur českých zemí byla také záliba v exotice, fantastice a dobrodružných zápletkách, kterou lze bez ohledu na častou výtku triviality chápat jako specificky rakouskou podobu romantiky. Toscano del Banner tvrdí, že „Rakousko se mezi všemi německými zeměmi nejvíc vyznačuje tím, že vychází vstříc lidovému vkusu“ (Toscano de Banner 1849; cit. dle Zeman 1996, 310). Představitelem této varianty české romantiky byl Gerle, především jeho knihy *Novellen, Erzählungen und Märchen* (Novely, povídky a pohádky, 1821), *Der kleine Phantasus* (Malý Fantasus, 1822), *Schattenrisse und Mondnachtbilder* (Siluety a obrazy měsíční noci, 1824), *Die Liebesharfe* (Harfa lásky, 1825), *Neue Erzählungen* (Nové povídky, 1825) atd., a Marsano se svazky *Romantische Dichtungen* (Romantické skladby, 1825), *Der Spessart* (1825), *Die Helden* (1830; č. *Hrdinové*, 1866) atd. Na poli dramatu můžeme jmenovat Heinricha Cuno a jeho díla *Das Diadem oder Die Ruinen von Engelhaus* (1821; č. *Andělská hora aneb Dceřina wina a otcowa pomsta*, 1840), *Der steinerne Burggraf von Elbogen* (Kamenný purkrabí loketský, 1829) a především *Die Räuber auf Maria-Culm* (1814; č. *Laupežnjcy na Chlumu*, 1815).

Romantická literatura se vztahovala nejen k historické dimenzi země, resp. regionu, ale také k jeho geografické dimenzi, a to především formou cestopisů. Ty se věnovaly především Praze nebo nějakému úžeji vymezenému regionu a pohybovaly se na rozhraní mezi beletrií a literaturou faktu; Johann Josef Polt tak napsal *Handbuch der*

Geographie von Böhmen (Rukověť zeměpisu Čech, 1813), Sebastian Willibald Schießler knihu *Prag und seine Umgebungen* (Praha a její okolí, 1813) a Gerle *Gemälde von Böhmen* (Obrázky z Čech, 1823), *Böhmens Heilquellen* (Léčivé prameny Čech, 1828) a *Prag und seine Merkwürdigkeiten* (Praha a její pamětihodnosti, 1825).

Koncept ‚lidové poezie', pokládané v tradici Herderových *Stimmen der Völker in Liedern* (Hlasy národů v písních, 1807) a Arnimovy a Brentanovy sbírky *Des Knaben Wunderhorn* (1805–08; č. *Chlapcův kouzelný roh*, 1980) za civilizací nedotčenou, nezkaženou literaturu, se stal předpokladem „nářeční literatury, která se v Rakousku rozvíjela od 20. let 19. století" (Zeman 1996, 310). V českých zemích se o ni zajímali jak čeští, tak i němečtí autoři (srov. kap. VI.40). Tento zájem o folklor měl „romantickou povahu" a vyrůstal „nezřídka z mytologických koncepcí bratří Grimmů" (Tureček 2012, 125). To platí i pro Meinertovu sbírku *Fylgie oder alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens* (Fylgie aneb Německé lidové písně v kravařském nářečí, 1817). Meinert odešel z Prahy do Slezska a věnoval se lidové poezii. V okolí severomoravských Bartošovic sbíral nářeční poezii Felix Georg Jaschke a vydal ji v roce 1818 pod názvem *Lieder im Kuhländler Volkston* (Lidové písně v kravařském nářečí). K těmto sbírkám patří také nářeční poezie mj. z Orlických hor (Hieronymus Brinke), ze severních Čech (Hieronymus Jarisch), z Chebska (hrabě Klemens von Zedtwitz-Liebenstein; srov. kap. VI.40).

Ve shodě s celoevropským romantismem byla i v českých zemích těžištěm romantické literatury lyrika. Vznikaly básně různých tematických i formálních skupin: milostná i přírodní lyrika, historizující, patriotická i reflexivní poezie, od napoleonských válek také politicky angažované lyrické texty, dále balady, eposy, idyly, ódy, pseudolidové písně. K popularitě některých básní přispívala jejich zhudebněná podoba. Literatura se šířila především díky časopisům. Kromě Schießlerova měsíčníku *Unterhaltungen für gebildete Leser* (Rozmluvy pro vzdělané čtenáře, 1818–19) a Karlem Eduardem Rainoldem vydávaných časopisů *Hyllos* (1819–21) a *Erinnerungen an merkwürdige Gegenstände und Begebenheiten* (1822–30) je třeba zmínit především časopis *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser* (1809–17 Brno, 1817–20 Praha, 1820–32 Stuttgart). *Hesperus* byl inspirován jedním z ‚italských' textů Jeana Paula *Hesperus oder 45 Hundposttage* (Hesperus aneb 45 dnů psí pošty, 1795), s nimiž se pojil ideál platónské republiky a také obrovský čtenářský úspěch autora, na nějž chtěl vydavatel časopisu Christian Carl André navázat. V *Hesperu* vycházely např. texty o různých regionech a eseje, přičemž se časopis prezentoval jako „obecný list pro všechny vzdělané čtenáře vládnoucí němčinou" (André 1819, 561).

Důležitým literárním periodikem a platformou pro nastupující básníky byl týdeník *Der Kranz oder Erholungen für Geist und Herz* (1821–24), který vedle „příspěvků básnických i prozaických" publikoval také „půvabná vyprávění", „líbezné básnické skladby" a „názory o umění a světě" (N. N. 1821, nepag.). První ročník časopisu redigoval Sebastian Willibald Schießler, druhý a třetí Gerle a poslední Karoline von Woltmannová. Gerle, od roku 1810 redaktor *Prager Oberpostamtszeitung* (roku 1814 přejmenováno na *Prager Zeitung*), považoval *Kranz* za časopis oddaný „dobru a krásnu, věcem užitečným a radostným" (Gerle 1822, nepag.). *Kranz*, koncipovaný jako „časopis českého zemského patriotismu" (Wögerbauer 2004, 139), byl sice vnímán jako lokální varianta biedermeieru,

ale látky z české minulosti, které obsahoval, dokládají jeho romantický rozměr. *Kranz* také intenzivně pracoval s topograficko-regionálními obsahy, podrobně popisoval např. jednotlivé okresy Čech nebo otiskl seznam všech obcí v Čechách a jejich německých a českých názvů.

Obě periodika vycházela z evropské, především však německé romantiky a představovala také její přechodnou fázi směrem k biedermeieru. Na tomto rozhraní stál Karl Egon Ebert, pro nějž jazykové rozdíly ještě nepředstavovaly zásadní kritérium. Ebert otiskl v roce 1824 své rané básně v *Kranzu* a ve svých dramatech – tragédii *Bretislaw und Jutta* (č. adaptace *Břetislav a Jitka*, 1869 a 1929), která byla s úspěchem uvedena v Praze roku 1828, a veršovaném eposu *Wlasta* (1829) – navazoval na tradici zemského patriotismu. Mytologické náměty čerpal z Kosmovy a Hájkovy kroniky a ze starších literárních zpracování, především Herderova (*Das Roß auf dem Berge*, Oř na hoře, 1796; *Die Fürstentafel*, Knížecí tabule, 1799) a Musäova (*Volksmärchen der Deutschen*, Německé lidové pohádky, 5 svazků, 1782–87). Ebert psal v souladu s „přesvědčením ‚romantických programů'", že „poezie je médiem spojení mezi přírodou a dějinami" (Schmitz 2005, 178) a svým zpracováním *Wlasty* vstoupil do literárního dialogu s Brentanovým *Založením Prahy*. Ebert, jehož zpracování námětu českých Amazonek vzbudilo ohlas i u Goetha (*Amazonen in Böhmen*, Amazonky v Čechách, 1829) však z romantické typologizace dějin vyloučil erotickou dimenzi a dimenzi dějinné spásy, které jí přisuzoval Brentano. Ebert tento mýtus o nastolení patriarchálního řádu antiromantickým způsobem naturalizoval, chápal ho jako „historický epos bez mytologie, ba dokonce bez transcendence" (Schmitz 2005, 191).

Vychází-li Ebert ve *Wlastě* z tradice zpracování českých etiologických mýtů, obrací se v tragédii *Břetislav a Jitka* k problému etnické alterity, tedy jednomu z leitmotivů literatury českých zemí. Drama se zabývá otázkou, jak je možné dosáhnout souladu v mnohosti (srov. Schmitz 2005, 179): „Ano, buďme věrnými bratry všech, / Které spojuje tato krásná zem, / Byť jejich řeč zní různým zvukem / Kdo má dobrý úmysl, je přítelem vlasti" (Ebert 1835, nepag.; v českém zpracování chybí). Protiklad mezi Čechami a Svatou římskou říší národa německého zde Ebert biedermeierovským způsobem harmonizuje pomocí nadosobního řádu (Krause 1935, 97).

Dvacátá léta 19. století tvoří předstupeň procesu dezintegrace českých zemí do dvou národních kolektivů. To je patrné např. na zániku německé verze *Muzejníku* (1832) nebo neúspěchu pražské inscenace Ebertovy hry *Czestmir* (Čestmír, 1835). *Czestmir* ještě zčásti navazoval na tradici Ebertových starších děl:

> „Říše, / v níž je jeden lid a následuje / jednoho vládce, shodných úmyslů a cílů, / Ty bys měl vládnout tomuto lidu, / Byl bys toho hoden, ale až bys dokázal / Sjednotit jeho ostře rozdělené části" (cit. dle Krause 1935, 53).

Tato hra byla evidentně „pro Němce […] příliš česká", ale Čechům už také nevyhovovalo „sledovat zpracování českých látek v němčině; jejich snahy směřovaly k čistě českému divadlu" (Krause 1935, 53).